

16. Зарнадзе, А. Институциональная методология обеспечения целостности управления социально-экономической системой [Текст] / А. А. Зарнадзе // Экономика и математ. методы – 2008. – Т. 44, № I. – С. 58–61.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ОРГАНИЗАЦИОННОГО РЕСУРСА

Яненко И. Г.

Обосновано взаємозв'язок інститутів і економічного росту. Обобщены взгляды ученых на организационный ресурс. Развито ресурсноориентированный подход в направлении использования организационного ресурса в реализации стратегии инновационного развития экономики. Обосновано положение о достижении минимизации транзакционных издержек путем дифференцированного закрепления транзакций за структурами управления ими.

Ключевые слова: организационный ресурс, национальная инновационная система, институциональная среда, инновационная политика, ресурсно-ориентированный подход.

INSTITUTIONAL ASPECTS OF ORGANIZATIONAL RESOURCE

Yanenkova I. G.

Institutes and economy's growth connection is grounded. There are summarized thoughts of scientists at the organizational resource. The resource-based approach is developed in direction of using the organizational resource for inculcation a strategy of economy innovation development. There is grounded a thesis about achievement minimization transaction expenses at determined fixing transactions by their management structures.

Key words: organizational resource, national innovation system, institutional environment, innovation policy, resource-based approach.

УДК 330.1;330.341.1

КУЛЬТУРНА ІНЕРЦІЯ РИНКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ: ФОРМИ ТА НАСЛІДКИ

О. В. Ярмач, кандидат економічних наук

Харківський інститут фінансів Українського державного університету фінансів і міжнародної торгівлі

Розглянуто особливості та суперечності інституціоналізації інтелектуальних послуг в умовах трансформаційної економіки України. Доведено, що

формальна інституціоналізація шляхом імпорту інститутів обмежується культурною інерцією, що зумовлює формування інституціонального вакууму та мінімізацію інтелектуальних послуг.

Ключові слова: інтелектуальні послуги, культурна інерція, імпорт інститутів, інституціоналізація інтелектуальних послуг

Постановка проблеми. Формування інституціональної структури інтелектуальних послуг – найважливіша умова ефективності діяльності з їх надання, одержання, використання у виробничих, інноваційних, соціальних, духовних цілях суспільного розвитку в умовах ринкової трансформації економіки. Підкреслюючи принципове значення забезпечення «інституціональної надійності» відносин економічних агентів, Д. Норт пише: «Зростаюча спеціалізація і поділ праці викликають необхідність розвитку інституціональних структур, які дозволяють людям здійснювати дії, побудовані на складних відносинах з іншими людьми, – складних як з погляду індивідуальних знань, так і з погляду тривалості у часі. Розвиток складної мережі соціальних взаємозв'язків був би неможливим, якби подібні інституціональні структури не знижували невизначеність, пов'язану з такими ситуаціями» [1, с. 71].

Нині в Україні інституціоналізація інтелектуальних послуг є однією з визначальних умов ефективної реалізації їх соціально-економічної ролі як найважливішого чинника нагромадження і використання інтелектуального потенціалу інноваційного розвитку економіки. Як слушно підкреслює І. Агапова, «інформація і знання, у яких має потребу економічний суб'єкт, у великому ступені є похідними від конкретного інституціонального середовища, яке визначає напрями їх придбання. Більш того, цей напрям може бути вирішальним чинником довгострокового розвитку суспільства» [2, с. 189].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтелектуальні послуги та проблеми їх інституціоналізації в Україні не набули ще значення актуального об'єкта економіко-теоретичних досліджень. Окремі види інтелектуальних послуг, особливості формування і функціонування їх ринків в умовах трансформаційної економіки досліджуються українськими і зарубіжними фахівцями: А. Бліновим, В. Вербою, Ю. Забродіним, Т. Камінською, О. Марченко, Т. Решетняк та ін.

Формулювання цілей. Метою статті є розкриття суперечностей сучасного етапу інституціоналізації інтелектуальних послуг в Україні, обґрунтування пропозицій щодо їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Інтелектуальні послуги за економічним змістом – це певні професійні дії фахівців різних галузей знання, основними ресурсами здійснення яких виступають загальні і спеціальні знання і інформація, а результатом – накопичення і розвиток людського капіталу домогосподарств, фірм, суспільства, що становить основу інноваційного розвитку національної економіки.

Інституціоналізація інтелектуальних послуг, що забезпечує «інституціональну надійність» і ефективність їх виробництва, обміну і споживання, – це процес установа, зміни та розвитку формальних і неформальних, базових і комплементарних норм, що регулюють поведінку і взаємини економічних агентів. В умовах трансформаційної економіки інституціональна структура ринкової економічної системи тільки формується, тому інститутам освіти, охорони здоров'я, науково-технічних і консалтингових послуг властиві суттєві особливості, зумовлені як незавершеністю формування інституціонального середовища в цілому, так і специфікою їх становлення в перехідних суспільствах [3].

Сьогодні для формування інституціонального середовища даної сфери інтелектуальної діяльності в Україні характерні, на наш погляд, такі особливості.

1. Формальна інституціоналізація інтелектуальних послуг в умовах трансформаційної економіки України здійснюється, як правило, у формі імпорту (запозичення) інститутів – будівництва формальних інститутів відповідно до зразків, що існують в інших країнах. Прикладами імпорту інститутів у сфері інтелектуальних послуг в Україні можуть служити впровадження у вищій школі кредитно-модульної системи, триступінчастої системи навчання, зовнішнього тестування, розвиток платних освітніх і медичних послуг, використання міжнародних стандартів аудиту як основи вітчизняних стандартів надання аудиторських послуг, впровадження норм саморегулювання у сфері консалтингу за зразками європейських країн та ін.

Імпорт інститутів, метою якого є «зміна траєкторії інституціонального розвитку» [4, с. 205], здійснюється на основі формальних норм, зокрема, законів та підзаконних актів, що регулюють сфери освіти, охорони здоров'я, науково-технічного обслуговування, підприємницьку діяльність з надання консалтингових послуг та ін. При цьому досягнення його мети значною мірою залежить від рівня відповідності інституту, що імпортується, пануючих у країні-імпортері неформальних норм. Як пише Д. Норт, хоча офіційні правила можна замінити за одну ніч унаслідок політичних або юридичних рішень, неофіційні обмеження, пов'язані зі звичаями, традиціями та кодексами поведінки, набагато менше піддаються впливу цілеспрямованої політики. Ці культурні обмеження не тільки зв'язують минуле із сьогоденням і майбутнім, а й дають ключ щодо пояснення шляху історичної зміни [5, с. 15].

2. Для сфери інтелектуальних послуг характерна певна інституціональна інерція – успадкування норм (насамперед неформальних) командно-адміністративної системи та їх опір змінам. На думку О. Сухарева, інституціональна інерція неформальних норм – це один із виявів культурної інерції – небажання змінювати стереотипи минулого [6, с. 27].

Інституціональна інерція виявляється у культурних обмеженнях і суперечностях, серед яких важливо виділити такі.

По-перше, подвійність та суперечливість ставлення населення до оплати інтелектуальних послуг, зокрема, освітніх і медичних: з одного боку, успадковане від командно-адміністративної системи і укорінене у свідомості індивідуума уявлення про справедливість загальної доступності і безкоштовності навчання, медичного обслуговування; з другого боку – розуміння вибірковості одержання безкоштовних, та й платних, інтелектуальних послуг необхідного рівня якості за допомогою включення таких стимулів, як хабарі, зв'язки, посередництво та ін. Склалася парадоксальна ситуація, коли індивідуум, оцінюючи офіційно встановлену плату за послуги освіти і охорони здоров'я як порушення його законних прав на безкоштовне їх одержання, проте готовий брати участь у різних схемах їх тіньової оплати, вважаючи, що це буде гарантією як їх доступності, так і якості. Подібна поведінка споживача у сфері інтелектуальних послуг свідчить, на наш погляд, про те, що зараз в уявленні значної частини населення України послуги освіти і охорони здоров'я, з одного боку, вже не є ні суто суспільними, ні квазісуспільними благами, а з другого – вони не оцінюються і як класичне суто приватне благо. В уявленні споживача це специфічне благо, одержання якого диктує необхідність здійснення не тільки прямої офіційної і/або неофіційної оплати, а й використання різних додаткових стимулів, що дозволяють залучити продавця і забезпечити необхідний рівень якості послуги. Важливо підкреслити, що уявлення про послуги освіти і охорони здоров'я як про «специфічні блага» характерно й для суб'єктів, що їх надають: з одного боку, спостерігається активне неприйняття ними офіційної комерціалізації інтелектуальних послуг, а з другого – широке використання медичними закладами і їх співробітниками спектра форм формальної і неформальної оплати, стимулів та ін. При цьому ні оплата (формальна і неформальна), ні додаткові стимули не гарантують якості, що виступає одним з чинників загальної низької оцінки споживачем цінності інтелектуальних послуг.

Стосовно науково-технічних і консалтингових послуг, навпроти, поведінка споживача значною мірою визначається стереотипом «суто суспільного блага»: багато клієнтів консалтингових фірм, центрів науково-технічного обслуговування не вважають оплату отриманих знань та інформації інвестицією, прагнуть усіляко знизити ціну інтелектуального продукту консультантів, одержати «безкоштовну раду».

По-друге, культурним обмеженням інституціоналізації інтелектуальних послуг в умовах трансформаційної економіки України виступають низька оцінка індивідуумом, фірмами, державою їх ролі у забезпеченні економічного зростання, підвищенні рівня добробуту і зумовлені цим: а) ставлення населення до їх оплати не як до інвестиції, а як до безповоротних витрат, що обмежують поточне і майбутнє споживання і навряд чи коли-небудь окупляться; б) орієнтація фірм переважно не на нагромадження, а на «проїдання» людського капі-

талу; б) відсутність у держави пріоритетного підходу до розвитку сфери інтелектуальних послуг, про що свідчить, наприклад, залишковий принцип державного фінансування освіти, охорони здоров'я, культури та ін. [7]. Витратне, а не інвестиційне, трактування споживачем видатків на освіту, охорону здоров'я, науково-технічне обслуговування, консалтинг, з одного боку, виступає суттєвою перешкодою їх інституціоналізації як найважливішої складової економіки знань, а з другого – значно обмежує інвестиційні ресурси їх розвитку.

По-третє, виявом культурної інерції є, на наш погляд, притаманний у теперішній час зовнішньому і внутрішньому управлінню наданням послуг освіти, охорони здоров'я пріоритет уніфікації, стандартів, шаблонів, наказів-команд, що обмежує творчість, основу якої становлять культура і інновативність інтелектуальної діяльності. Наприклад, у сфері освіти, як слушно зазначає А. Кендюхов, обов'язкова уніфікація навчальних планів і програм навчальних дисциплін, нав'язана ВНЗ Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України соусом Болонського процесу, привела до блокування творчого підходу кафедр і викладачів до формування навчальних планів і програм, що нівелювало творчий педагогічний дух вузівських учених. Невипадково «багато провідних університетів світу, боячись знизити свій творчий потенціал, не стали приєднуватися до Болонського процесу» [8].

По-четверте, інституціональна інерція у сфері інтелектуальних послуг проявляється в успадкованому від командно-адміністративної системи відокремленні (роз'єднанні) діяльності з їх надання і науки, хоча перехід до переважно інноваційного типу економічного розвитку базується на їх інтеграції.

Важливо підкреслити, що розглянуті культурні обмеження характерні також для процесу інституціоналізації консалтингу, хоча, здавалося б, оскільки в умовах командно-адміністративної системи цей вид інтелектуальної діяльності практично був відсутній, не може бути й культурної інерції, що перешкоджає його становленню в умовах трансформаційної економіки України. Річ у тім, що в попередній системі широко використовувалися різні форми професійного консультування, навчання, підвищення кваліфікації керівників і фахівців підприємств та ін. Їх доступність, обов'язковість і формалізованість сформували уявлення про безкоштовність і низький рівень ефективності професійного консультування. Сьогодні стереотип «безкоштовних порад», що укоренився у свідомості керівників різного рівня, є культурним обмеженням інституціоналізації консалтингу. Це якоюсь мірою стосується й науково-технічного обслуговування. Інституціоналізації цього виду інтелектуальних послуг притаманна культурна інерція безкоштовного обслуговування виробництва різними науково-дослідними, проектно-конструкторськими інститутами, лабораторіями тощо в умовах командно-адміністративної системи.

3. Інституціональна інерція неформальних норм, що регулюють виробництво і одержання знання орієнтованих послуг, приводить до певної неефек-

тивності імпорту інститутів, основу якого становлять формальні норми, що містять певні інституціональні інновації. Більш того, в умовах культурної інерції імпортовані норми можуть виступити чинником, що суттєво обмежує розвиток інтелектуальних послуг. Інституціональна інерція, роз'єднуючи імпорт інститутів і інституціональні інновації, приводить, з одного боку, до орієнтації виробників і споживачів інтелектуальних послуг на досягнення короткострокових кон'юнктурних цілей, а з другого – до певного інституціонального застою в цій сфері. Стосовно освітніх послуг слід погодитися з думкою авторів монографії «Иновационная экономика: необходимость, возможность и факторы развития в России», згідно з якою зараз у підготованні кадрів фахівців і професіоналів склалися дві однаково негативні тенденції. Перша – орієнтація підготовки фахівців на короткострокові сигнали ринкової кон'юнктури, друга – консервація сформованого стану, збереження інерції старої державної бюрократичної системи підготовки кадрів [9, с. 85].

4. Формальна інституціоналізація інтелектуальних послуг в Україні, що опирається на імпорт інститутів, носить несистемний характер, що приводить до інституціонального вакууму – відсутності або недостатньому розвитку формальних інститутів, що забезпечують ефективність як інтелектуальної послугової діяльності, так і формальних норм, її регулюючих.

Інституціональний вакуум заповнюється неформальними нормами, які можуть блокувати дію формальних норм. Як пише І. Агапова, «якщо при руйнуванні старих формальних правил нові з'являються із запізненням і недостатньо проробленими, то виникає так званий інституціональний вакуум, а інерційність колишніх інститутів, насамперед неформальних (*культурна інерція – доповнення О. Ярмач*), приводить до того, що тривалість такого вакууму в часі вкрай незначна. Це пов'язане з тим, що відсутність правил практично повністю блокувала б процес взаємодії між індивідами. Тому на місце зруйнованих колишніх формальних правил досить швидко заступають неформальні. Це приводить до проблеми неформальної інституціоналізації» [2, с. 222].

5. Неформальна інституціоналізація інтелектуальних послуг як пріоритет неформальних правил над формальними виявляється в їх тінізації. Наприклад, за даними О. Марченко, зараз унаслідок відсутності ефективного державного регулювання консалтингової діяльності значна частка українського ринку консалтингових послуг належить квазиконсалтингу – діяльності, що формально є консультаційною, а реально спрямована на задоволення попиту клієнтів на послуги, пов'язані з розв'язанням їх проблем методами, які суперечать професійним і етичним нормам консалтингу, а у певних випадках і нормам права. Метою звернення клієнтів до таких фірм є неодержання професійної консультативної допомоги, а, наприклад, «а) сприяння різними способами позитивному розв'язанню їх проблем у різних органах державного управлін-

ня; б) посередництво у відносинах із працівниками державних установ; в) збільшення витрат і як наслідок зменшення оподаткованого прибутку за допомогою оплати квазіконсалтингових послуг; г) розроблення тіншових схем мінімізації податків; д) одержання конфіденційної інформації про конкурентів, партнерів та ін». [10, с. 238]. Щодо тінзації медичних послуг в Україні Т. Камінська підкреслює: «Тіньова економіка охорони здоров'я являє собою сукупність неврахованих, нерегламентованих і протиправних медичних і інфраструктурних послуг. Її учасниками є представники державної влади, які формують правила, що сприяють “тіньовій” економічній поведінці суб'єктів» [11, с. 187].

6. Культурна інерція, неефективність імпорту інститутів на основі інституціональних інновацій, що становлять зміст формальних норм, інституціональний застій, вакуум і тінзація інтелектуальної послугової діяльності свідчать про притаманну сучасному етапу інституціоналізації інтелектуальних послуг неузгодженість формальних і неформальних норм, що є складовими інституціонального середовища інтелектуальної послугової діяльності. Це зумовлює ціннісну розбіжність (ціннісний конфлікт) в оцінюванні домогосподарствами, фірмами, державою капіталоутворюючої і інноваціуючої ролі інтелектуальних послуг, що виявляється в неефективності інституційних інвесторів, тінзації інтелектуальних послуг.

Успадковані від командно-адміністративної системи уявлення і поведінкові стереотипи не тільки не переборені, а навпаки, закріплені у суспільній свідомості в період ринкових перетворень та виступають культурними обмеженнями інституціоналізації інтелектуальних послуг у сучасний період, обумовлюють неузгодженість формальних і неформальних правил та їх змін. «Неузгодженість існуючих неформальних норм, які є продуктом тривалого історичного розвитку, із знову прийнятими формальними правилами приводить до інституціонального конфлікту» [2, с. 232]. Саме відсутністю конгруентності інститутів сфери інтелектуальних послуг пояснюється низька ефективність імпорту (запозичення) інститутів, досягнення мети якого безпосередньо залежить від ступеня і характеру відповідності пануючих у країні-експортері неформальних і формальних норм, на основі яких функціонує імпортований інститут [4, с. 206]. Як зазначає І. Агапова, характеризуючи революційний сценарій запозичення інститутів, необхідно мати на увазі таке питання: наскільки нові інститути сумісні з існуючою інституціональною матрицею? [2, с. 201].

Висновки. В Україні для сфери інтелектуальних послуг характерна певна культурна інерція, що проявляється у подвійності та суперечливості ставлення населення до оплати інтелектуальних послуг (суспільне благо – приватне благо); переважно витратному трактуванні споживачем видатків на освіту, охорону здоров'я, науково-технічне обслуговування, консалтинг; низькому

оцінюванні їх ролі у забезпеченні економічного зростання, підвищенні рівня добробуту; притаманному управлінню наданням послуг освіти, охорони здоров'я, пріоритеті уніфікації, стандартів, шаблонів, наказів-команд, що обмежує творчість; відокремленні (роз'єднанні) діяльності з їх надання і науки. Незавершеність і суперечність інституціоналізації інтелектуальних послуг перешкоджають їх ефективному розвитку в умовах трансформаційної економіки України. Неузгодженість формальних і неформальних норм, ціннісної розбіжності, що притаманні сучасному етапу інституціоналізації інтелектуальних послуг, жоден з інституціональних інвесторів (домогосподарство, фірма, держава) не забезпечує реалізацію їх капіталоутворюючої і інноваційною ролі. Витратний, а не інвестиційний підхід до видатків на освіту, охорону здоров'я, науково-технічне обслуговування, економічний консалтинг значно обмежує інвестиційні ресурси їх розвитку, призводить до тінізації інтелектуальних послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Норт, Д. Институты и экономический рост: историческое введение [Текст] /Дуглас К. Норт // THESIS.– 1993. – № 1. – Вып. 2. – С. 69–91.
2. Агапова, И. И. Институциональная экономика [Текст] : учеб. пособие / И. И. Агапова. – М.: Экономистъ, 2006. – 254 с.
3. Шовкун, И. А. Институциональные основы инновационного развития: международный опыт и уроки транзитивных экономик [Текст] / И. А. Шовкун // Экон. науки. – 2005. – № 3. – С. 60–74.
4. Олейник, А. Н. Институциональная экономика [Текст] : учеб. пособие / А. Н. Олейник. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 414 с.
5. Норт, Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки [Текст] / Норт Даглас ; пер. з англ. І. Дзюби. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
6. Сухарев, О. С. Основные понятия институциональной и эволюционной экономики: Краткий курс лекций [Текст] : учеб. пособие / О. С. Сухарев. – М. : Центр эволюц. экономики ИСРАН – Брянск : Изд-во Брянск. гос. ун-та, 2004. – 128 с.
7. Николаенко, С. Замороженное образование или Чего ожидать работникам просвещения и научным сотрудникам от Госбюджета 2009 [Текст] / С. Николаенко // Зеркало недели. – 2009. – № 3. – С. 14.
8. Кендюхов, А. Иллюзия образования [Текст] / А. Кендюхов // Зеркало недели. – 2008. – № 44. – С. 12.
9. Инновационная экономика: необходимость, возможность и факторы развития в России [Текст] : учеб. пособие / А. К. Рассадина, М. С. Очковская, Э. П. Дунаев и др. ; под ред. Э. П. Дунаева. – М. : Экон. ф-т МГУ, ТЕИС, 2007. – 237 с.
10. Марченко, О. С. Консалтингові ресурси національних інноваційних систем. Економіко-теоретичний аналіз [Текст] : монографія / О. С. Марченко. – Х. : Право, 2008. – 280 с.
11. Каминская, Т. М. Рынок медицинских услуг: опыт теоретико-институционального анализа [Текст] : монография / Т. М. Каминская. – Х. : ИПП «Контраст», 2006. – 296 с.

КУЛЬТУРНАЯ ИНЕРЦИЯ РЫНКА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ УСЛУГ УКРАИНЫ: ФОРМЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ

Ярмак О. В.

Рассмотрены особенности и противоречия институционализации интеллектуальных услуг в условиях трансформационной экономики Украины. Доказано, что формальная институционализация на основе импорта институтов ограничивается культурной инерцией, что обуславливает формирование институционального вакуума и тенизацию интеллектуальных услуг.

Ключевые слова: интеллектуальные услуги, культурная инерция, импорт институтов, институционализация интеллектуальных услуг

CULTURAL INERTIA OF MARKET OF INTELLECTUAL SERVICES OF UKRAINE: FORMS AND CONSEQUENCES

Yarmak O. V.

Features and contradictions of institutionalization of intellectual services in the conditions of transformation economy of Ukraine are considered. It is well-proven that formal institutionalization on the basis of import of institutes is limited to cultural inertia, that stipulates formings of institutional vacuum and shadowing of intellectual services.

Key words: intellectual services, cultural inertia, import of institutes, institutionalization of intellectual services.

УДК 331.5:332.146.2

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ МІСТА ТА МІСЬКОЇ ЗАЙНЯТОСТІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

О. М. Радіонова, Харківська національна академія міського господарства

Розкрито зміст концепції життєвого циклу міста та її взаємозв'язок із зайнятістю населення. Охарактеризовано життєвий цикл м. Харкова. Доведено, що велике місто є особливо привабливим для населення, яке постійно проживає у ньому, та потенційних трудових мігрантів на стадіях свого зростання. Високий рівень зайнятості є однією з найважливіших конкурентних переваг великого міста.

Ключові слова: життєвий цикл міста, зайнятість населення, циклічність зайнятості, конкурентоспроможність міста.